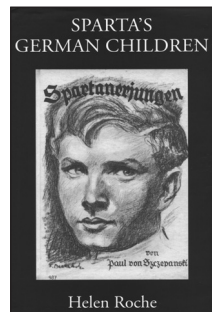

- Αμερύ: Ο σκοτεινός δρόμος προς την ελευθερία», *The Athens Review of Books* 21 (Σεπτ. 2011).
- 12 Jean Améry, *Πέρα από την ενοχή και την εξιλέωση*, μτφρ. Γιάννης Καλιφατίδης, Άγρα, Αθήνα 2009.
- 13 Πβ. και την εξαιρετικά εύστοχη διευκρίνιση του Πρίμο Λέβι: «Και ο Améry-Mayer βεβαιώνει ότι υπέφερε για τον ακρωτηριασμό της γλώσσας [...] και όμως η γλώσσα του ήταν τα γερμανικά. Υπέφερε με τρόπο διαφορετικό σε σχέση με εμάς τους αλλόγλωσσους που οδηγηθήκαμε στην κατάσταση του κωφάλαλου· με τρόπο, εάν μου επιτρέπεται, περισσότερο πνευματικό, παρά πρακτικό. Υπέφερε επειδή τα γερμανικά ήταν η γλώσσα του, επειδή ήταν φιλόλογος που αγαπούσε τη γλώσσα του [...] Η οδύνη του διανοουμένου σε αυτή την περίπτωση ήταν διαφορετική από εκείνη του ακαλλιέργητου ξένου· για τον τελευταίο, τα γερμανικά ήταν μια γλώσσα, η άγνοια της οποίας έθετε σε κίνδυνο τη ζωή του· για τον πρώτο ήταν μια αργκό βαρβαρική, την οποία καταλάβαινε, αλλά που του έγδερνε τη γλώσσα εάν προσπαθούσε να τη μιλήσει. Ο ένας ήταν ένας εκτοπισμένος, ο άλλος ένας ξένος στην ίδια του τη χώρα». Levi, *Αυτοί που βούλιαξαν και αυτοί που σώθηκαν*, ό.π., σ. 140-141.
- 14 Γερμανοεβραϊός ποιητής και δραματουργός, 1872-1942.
- 15 Στις εκδόσεις Άγρα, Αθήνα: *Οι ξεριζωμένοι*, μτφρ. Γ. Καλιφατίδης, 2006· *Αούστερλιτς*, μτφρ. Ι. Μειτάνη, 2006· *Η φυσική ιστορία της καταστροφής*, μτφρ. Γ. Καλιφατίδης, 2008· *Εκ του φυσικού*, μτφρ. Γ. Καλιφατίδης, 2009· *Αίσθημα ιλιγγίου*, μτφρ. Ι. Μειτάνη, 2009· *Οι δακτύλιοι του Κρόνου*, μτφρ. Γ. Καλιφατίδης, 2009.
- 16 Lynne Sharon Schwartz (επιμ.), *Η ανάδυση της μνήμης. Συζητώντας με τον W. G. Sebald. Συνεντεύξεις και δοκίμια*, μτφρ. Βασίλης Δουβίτσας, επιμ. ελλ. έκδ. Γιάννης Καλιφατίδης, Άγρα, Αθήνα 2014.
- 17 Βλ. Λίζυ Τσιριμώκου, «Βίνφριντ Γκέοργκ Ζέμπάλντ: Γράφει για όσους δεν μπορούν να μιλήσουν», εφ. *Το Βήμα / Βιβλία*, 22.2.2015.
- 18 Όπως παρατίθεται στο Οντέτ Βαρών-Βασάρ (επιμ.), *Εβραϊκή ιστορία και μνήμη*, επίμ. Τσβετάν Τοντόροφ, *Οι καταχρήσεις της μνήμης*, Πόλις, Αθήνα 1998, σ. 59.
- 19 Το ζήτημα πραγματεύεται διεξοδικά ο Γιώργος Κόκκινος στη συστηματική και βιβλιογραφικά πλήρως ενημερωμένη μελέτη του για τη μνήμη της εβραϊκής γενοκτονίας, τις στρατηγικές και τα διλήμματά της, *Το Ολοκαύτωμα. Η διαχείριση της τραυματικής μνήμης – Θύτες και θύματα*, Gutenberg, Αθήνα 2015, σ. 251-255, passim.
- 20 Θα πρέπει πάντως να τονιστεί πως η Franklin δεν προχωρά προς αυτή την κατεύθυνση.
- 21 Σε συνέντευξή του στον Michael Silverblatt, ο Ζέμπάλντ έλεγε χαρακτηριστικά: «κατά την άποψή μου, είναι πρακτικά αδύνατο να γράψεις για τα στρατόπεδα συγκέντρωσης. [...] Είναι απαραίτητο να υπενθυμίζεται στον αναγνώστη ότι ο αφηγητής έχει συνείδηση, ότι τον απασχολούν, ίσως μάλιστα εδώ και πολύ καιρό, τα συγκεκριμένα ζητήματα. [...] Συνεπώς, ο μόνος τρόπος, κατά τη γνώμη μου, να προσεγγίσουμε αυτά τα πράγματα είναι πлагίως, μάλλον με έμμεσες αναφορές, παρά απευθείας», σ. 111.
- 22 Δύο δοκίμια του Ζέμπάλντ, «Η απώλεια της πατρίδας – Ο Jean Améry και η Αυστρία» και «Jean Améry και Primo Levi» συμπεριλαμβάνονται στο επίμετρο του *Πέρα από την ενοχή και την εξιλέωση*, ό.π. Ένα ακόμα, με τον τίτλο «Με τα μάτια της γλαυκός. Σκέψεις πάνω στον Jean Améry», συμπεριλαμβάνεται στη *Φυσική ιστορία της καταστροφής*, ό.π.
- 23 Améry, *Πέρα από την ενοχή και την εξιλέωση*, ό.π., σ. 148.

- 24 Sebald, *Οι δακτύλιοι του Κρόνου*, ό.π., σ. 322-323· Schwartz (επιμ.), *Η ανάδυση της μνήμης*, ό.π., σ. 15.
- 25 Μτφρ. από τα αγγλικά Κώστας Αλεξίου, Πράσινο Ινστιτούτο, Αθήνα 2014, σ. 312.
- 26 Paul Celan, *Engfuehrung/Στρέττο*· Peter Szondi, *Μέσα από στενό πέρασμα*, μτφρ. Θεόδωρος Άδραστος, Υπερίων, Θεσ/νίκη 1996.

Η ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΩΣ ΒΙΩΜΑ

ΑΝΤΙΓΟΝΗ ΣΑΜΕΛΑ

Με αφορμή το βιβλίο της Helen Roche, *Sparta's German Children. The Ideal of Ancient Sparta in the Royal Cadet Corps, 1818-1920, and in National Socialist Elite Schools (the Napolas), 1933-1945*: [Τα γερμανικά τέκνα της Σπάρτης: το ιδεώδες της αρχαίας Σπάρτης στα βασιλικά πρωσικά σώματα δοκίμων, 1818-1920, και στα εθνικοσοσιαλιστικά σχολεία της ελίτ (Νάπολα), 1933-1945] (The Classical Press of Wales, Σουόνζι 2013)

«Ένας άνθρωπος, ακόμα και εάν αυτός ο ίδιος είναι ο καλύτερος απ' όλους, εξοικειώνεται με τη σκληρότητα, το πνεύμα του συνηθίζει σε αυτήν, και στο τέλος όσα απεχθάνεται τα κάνει νόμο δικό του, καθώς γίνεται βίαιος και σχεδόν αγνώριστος εξαιτίας της συνήθειας»

Γκαίτε, *Ιφιγένεια εν Ταύροις*

«Το σώμα (Körper) δεν μπορεί πια να αναμεταμορφωθεί σε ζωντανό κορμί (Leib).

Παραμένει ένα πτώμα, όσο και εάν γυμνάζεται»

Αντόρνο / Χορκχάιμερ,

Η διαλεκτική του διαφωτισμού

«Στις Θερμοπύλες; Όχι, στη Χαιρώνεια/ πρέπει να φέρω τ' άλογό μου, / γιατί 'μαι από τη χώρα, όπου το φάσμα της ελπίδας/ για τις λιγότεστες καρδιές όνειρο μοιάζει»

Ιούλιος Σλοβάτσκι,

Ο τάφος του Αγαμέμνονα

Η Αντιγόνη Σαμέλα είναι ιστορικός κοινωνιολόγος.
(antigonesam@gmail.com)

Σε ένα διήγημα του γερμανού συγγραφέα Χάινριχ Μπελ (Heinrich Böll) ένας στρατιώτης που έχει επιστρέψει τραυματισμένος από το μέτωπο στην πατρίδα του για να χειρουργηθεί, προσπαθεί να θυμηθεί το περιώνυμο επίγραμμα που έγραψε ο Σιμωνίδης για να τιμήσει τους τριακόσιους Σπαρτιάτες που έδωσαν τη ζωή τους στη μάχη των Θερμοπυλών. Όμως από το «Διαβάτη, μήνυμα να πας στους Λακεδαιμόνιους: σ' αυτήν εδώ τη γη πέσαμε υπακούοντας στον νόμο» ανακαλεί μόνο την πρώτη φράση δίκως να μπορεί να προσδιορίσει το ακριβές περιεχόμενο του επιγράμματος. Όταν ανεβαίνοντας με το φορείο τις σκάλες του αυτοσχέδιου νοσοκομείου είδε τη γύψινη αναπαράσταση ενός ανάγλυφου του Παρθενώνα να κοσμεί τη βάση της σκάλας, και μετά έναν λαμπρό έλληνα πολεμιστή με το λοφίο του, και στον επόμενο όροφο έναν πίνακα που αναπαριστούσε στρατιώτες σε ένα γερμανικό προτεκτοράτο της δυτικής Αφρικής να περικυκλώνουν ιθαγενείς, και μετά προσέπεσε τις προτομές του Κικέρωνα, του Καίσαρα και του Μάρκου Αυρήλιου και τέλος τα πορτραίτα της δυναστείας των Hohenzollern και του Χίτλερ, τότε ο τραυματισμένος στρατιώτης κατάλαβε ότι βρισκόταν στο σχολείο από το οποίο είχε αποφοιτήσει μόλις τρεις μήνες πριν. Θυμήθηκε την ανείπωτη ανία που αισθανόταν, όταν ο καθηγητής τους τούς έβαζε να σχεδιάσουν απομιμήσεις ρωμαϊκών αγγείων, και είδε τον εαυτό του να γράφει επτά φορές στον μαυροπίνακα, στα αρχαία, τα γοτθικά, τα ιταλικά, τα ρομανικά, με τη μικρογράμματη γραφή και ολογράφως το επίγραμμα του Σιμωνίδη και τον καθηγητή του να ωρύεται ότι δεν ήταν σωστά τα διαστήματα ανάμεσα στις λέξεις. Κάποια στιγμή κατάφερε να δει το αρχαίο σπάραγμα στον μαυροπίνακα, όμως ήταν «ελαφρώς ακρωτηριασμένο», επειδή είχε βάλει πολλά αποσιωπητικά. Την ίδια στιγμή ο γιατρός άρχισε να του βγάζει τους επιδέσμους και είδε ότι δεν είχε πια χέρια ούτε πόδι. Ούρλιαξε και προσπάθησε ξανά να δει τον μαυροπίνακα, αλλά κάποιος του έφραζε τη θέα.¹

Η ανάγνωση των σπαραγμάτων της αρχαιότητας καθορίζεται από τα συμφραζόμενά τους, από τη χρήση που τους επιφυλάσσει κάθε εποχή. Έτσι το νόημα του επιγράμματος του Σιμωνίδη φαίνεται ακρωτηριασμένο στον στρατιώτη που έχει ακρωτηριαστεί στη μάχη του Στάλινγκραντ, υπακούοντας τον νόμο του Χίτλερ.

Στη Γερμανία του πρώτου μισού του εικοστού αιώνα η κλασική παιδεία ήταν διαποτισμένη από το πνεύμα του μιλιταρισμού: η μηχανιστική μίμηση του αρχαίου προτύπου, μέσω επαναλαμβανόμενων ασκήσεων, αποσκοπούσε στη σφυρηλάτηση μιας πειθαρχίας.

Σύμφωνα με έναν από τους σημαντικότερους εκφραστές της φασιστικής ιδεολογίας, τον Ερνστ Γιούνγκερ (Ernst Jünger), «[η] πειθαρχία είτε είναι στραμμένη στην αυταπάρνηση, όπως αυτή του ιερατικού/ασκητικού τύπου, είτε είναι στραμμένη στο να γίνει κανείς σκληρός σαν ασάλι, όπως εκείνη του πολεμικού/ηρωικού τύπου, δεν αποβλέπει σε τίποτε άλλο παρά [...] στην αφομοίωση του πόνου και την οργάνωση της ζωής με τέτοιο τρόπο, ώστε να είναι κανείς πάντα οπλισμένος εναντίον του. Κι αυτό γιατί η ζωή αδιάκοπα παλεύει να παραμείνει σε επαφή με τον πόνο. Σε κάθε περίπτωση το ζήτημα είναι να διατηρήσεις τον απόλυτο έλεγχο πάνω στη ζωή, ώστε ανά πάσα στιγμή να μπορεί η ζωή να τεθεί στην υπηρεσία ενός ανώτερου σκοπού».²

Η άποψη ότι ο πόλεμος θωράκιζε το σώμα και την ψυχρή απέναντι στον φόβο του θανάτου, επειδή αναισθητοποιούσε τον στρατιώτη απέναντι στη βία που ασκούσε στον εαυτό του και στους άλλους, αποτελεί συστατικό στοιχείο του αντιδραστικού ντισεϊσμού του Γιούνγκερ. Ο παρασημοφορημένος γερμανός αξιωματικός είχε αποθανάτισει τις εμπειρίες του από τον Α΄ Πα-

γκόσμιο Πόλεμο στο, μάλλον υπερτιμημένο ως προς τις λογοτεχνικές του αρετές, ημερολόγιο *Θυέλλα από ασάλι*, το οποίο εκδόθηκε το 1920 και υπήρξε αγαπημένο ανάγνωσμα του Γκαίμπελς και άλλων επιφανών ναζί. Εκεί παρουσιάζεται η ζωή στο μέτωπο ως μια «αισθηματική αγωγή», μια απτή ουτοπία που απελευθερώνει τον άνθρωπο από την υπολογιστική καπιταλιστική λογική και την αυτάρεσκη αστική νοοτροπία των ανέσεων και της ασφάλειας.³ Επίσης εξαιρείται η ανιδιοτέλεια και η συντροφικότητα των μελών αυτής της ιδιότυπης «κοινωνίας του αίματος» που «καλπάζει προς τις σκοτεινές πύλες του θανάτου, όπως μια σφαίρα [εκσφενδονίζεται] προς το στόχο της».⁴ Την αυτοθυσία και την έλευση του ασάλινου ανθρώπου που καμία οδύνη δεν τον αγγίζει, επικαλούνται όλες οι ολοκληρωτικές ιδεολογίες και πρωτίστως ο φασισμός. Εκεί έγκειται η σαγήνη τους και εκεί οφείλεται η καταστροφικότητά τους.⁵

Την γιουγκεριανή κοσμοθεωρία εξυπηρετεί κατά παραδειγματικό τρόπο η προβολή της σπαρτιατικής αγωγής ως προτύπου ζωής που κορυφώνεται σε έναν ηρωικό θάνατο. Στο μιρεστ-σέλερ ιστορικό μυθιστόρημά του *Το τέλος του Εφιάλτη*, ο Π. Δ. Μπαλτάκος πλέκει το εγκώμιο της Σπάρτης γράφοντας: «Η ταύτιση προϋποθέτει αίμα και πόνο [...] Η ζωή είναι συνυφασμένη με τον πόνο. Ο πόνος λυτρώνει [...] Σεβασμός στον νόμο, υπακοή στους ανωτέρους, αποδοχή του πόνου, υπέρβαση του φόβου, αναζήτηση του κινδύνου, συντροφικότητα [...] Αυτός είναι ο δρόμος. Η στάση της φρουράς στις Θερμοπύλες ήταν η ζωή τους όλη. Όπως είχαν εκπαιδευτεί, έτσι ακριβώς πολέμησαν».⁶

Οι δόκιμοι των στρατιωτικών σχολών που μετέπειτα, κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, έγιναν στρατηγοί των ναζί είχαν εκπαιδευτεί ως Σπαρτιάτες. Η βιωματική προσέγγιση του μύθου της Σπάρτης, η «μιμητική βούληση για ταυτότητα», ο «παρθεματικός βίος» ως ενσάρκωση ιστορικών παραδειγμάτων, σφυρηλάτησε τον άνθρωπο από ασάλι που ο Γιούνγκερ ευαγγελιζόταν. Αυτή η κυριολεκτική ανασύσταση της αρχαιότητας είχε ολέθριες συνέπειες για όλους. Το τι σήμαινε «spartanern» στις πρωσικές και εθνικοσοσιαλιστικές σχολές δοκίμων περιγράφει η Έλεν Ροκ (Helen Roche) στο πρόσφατο βιβλίο της *Sparta's German Children. The Ideal of Ancient Sparta in the Royal Cadet Corps, 1818-1920, and in National Socialist Elite Schools (the Napolas), 1933-1945*.⁷ Όμως πρώτα θα πρέπει να εξετάσουμε ποια από τα χαρακτηριστικά του σπαρτιατικού προτύπου ήταν περισσότερο πρόσφορα για τη μεταφορά τους στο γερμανικό έδαφος.

Τελετές ταπείνωσης (bullying)

Σύμφωνα με τον Πωλ Κάρτλετζ (Paul Cartledge), η σπαρτιατική κοινωνία από τη μια επέβαλλε ένα ανταγωνιστικό ήθος, υποβάλλοντας τα μέλη της σε επώδυνες δοκιμασίες κοινωνικής και πολιτικής ένταξης, και από την άλλη απέκλειε από τις τάξεις της όποιον δεν μπορούσε να συμμορφωθεί με τους κανόνες που αυτή είχε θεσπίσει. Οι αρχές τιμωρούσαν με δημόσια διαπόμπευση ακόμα και τους πολίτες, όταν αυτοί δεν μπορούσαν να ανταπεξέλθουν στις προσδοκίες που είχε η πόλη από εκείνους. Οι ανύπαντροι «αποκλείονταν από την παρακολούθηση των γυμνοπαιδιών, και τον χειμώνα οι άρχοντες τους διέταζαν να κάνουν κύκλους γύρω από την αγορά γυμνοί, και αυτοί κάνοντας τον κύκλο τραγουδούσαν ένα τραγούδι ταπεινωτικό για τους εαυτούς τους, ότι δηλαδή παθαίνουν δίκαιο πάθημα γιατί δεν πειθαρχούν στους νόμους». Επίσης η νέοι δεν έκαναν καμία από τις εθιμοτυπικές χειρονομίες σεβασμού προς αυτούς, όπως κανονικά επέβαλλε το σπαρτιατικό καθεστώς της γεροντοκρατίας, αλλά αρνιόντουσαν να σηκωθούν μπροστά τους (όπως συνέβη

στον στρατηγό Δερκυλλίδα), λέγοντάς τους ότι δεν είχαν καμία υποχρέωση να σεβαστούν όσους δεν είχαν απογόνους. Γιατί ποιος θα τους ανταπέδιδε την τιμή, όταν και εκείνοι θα είχαν γεράσει;⁸

Οι ειλώτες, για τους οποίους η σύγχρονη έρευνα υποστηρίζει ότι ήταν Λακεδαιμόνιοι που είχαν υποπέσει λόγω χρεών ή εκμετάλλευσης στην κυριαρχία των ισχυρότερων γαιοκτημόνων, υποβάλλονταν κάθε χρόνο σε τελετουργίες απανθρωπισμού. Οι έφοροι, όταν αναλάμβαναν τα καθήκοντά τους, κήρυτταν πόλεμο εναντίον τους για να μπορούν οι Σπαρτιάτες να τους σκοτώνουν δίχως να υφίστανται το μίσημα της ανθρωποκτονίας. Τους καλούσαν στα συσσίτια για να τους κοροϊδέψουν, να τους μεθύσουν και να τους υποχρεώσουν να τραγουδήσουν χυδαία τραγούδια που δεν άρμοζαν σε ελεύθερους άντρες. Τους φορούσαν ένα πίλο από δέρμα σκύλου και τους έντυναν με δέρμα ζώου, τους μαστίγωναν, δίχως να έχουν διαπράξει κανένα παράπτωμα για να θυμούνται ότι είναι δούλοι, και έστελναν τους νέους τη νύχτα να τους παραμονεύσουν και να τους κυνηγήσουν. Η επιτυχής εξόντωση του ανθρώπου θηράματος αποτελούσε το «αίσιον» τέλος σε αυτή την τελετή ενηλικίωσης.⁹

Για να είναι αποτελεσματικοί στο κυνήγι των δούλων (κρυπτεία) έπρεπε οι έφηβοι να μάθουν να κλέβουν δίχως να τους παίρνουν είδηση. Υποσιτίζονταν ώστε να αναγκαστούν να καταφύγουν στην κλοπή είτε λαχανικών από τα χωράφια, είτε τροφής από τα συσσίτια των αντρών. Από την παιδική ηλικία, η υποχρεωτική εκμάθηση της αρπαγής ήταν μια μύηση στην αγόγγυστη έκθεση του σώματος στην πιο οδυνηρή δοκιμασία. Ως προς αυτό είναι ενδεικτική η παρακάτω διήγηση: «Λέγεται μάλιστα ότι κάποιος που είχε κλέψει μια μικρή αλεπού, και την είχε βάλει κάτω από το ρούχο του, πέθανε καθώς το άγριο ζώο του ξέσκιζε με τα νύχια και τα δόντια του την κοιλιά, εξαντλώντας την αντοχή του». Θα ήταν ατιμωτικό να γινόταν αντιληπτή η κλοπή από τους άλλους. Και αυτό, γράφει ο Πλούταρχος, είναι πιστευτό αφού και κατά τη διάρκεια της τελετουργικής κλοπής τυριών στον βωμό της Ορθίας Άρτεμης μαστιγώνονταν μέχρι θανάτου όποιοι έφηβοι δεν κατάφεραν να κλέψουν τυριά δίχως να τους καταλάβουν. Εάν ο εἴρη, ο εικοσάχρονος που αναλάμβανε να σκληραγωγήσει τους νεότερους, ή ο εικοσιδιάχρονος εραστής που διαπαιδαγούσε τους δωδεκάχρονους μέχρι την ενηλικίωσή τους, δεν τιμωρούσε τους εφήβους όπως έπρεπε ή αποτύχαινε να τους κάνει ανθεκτικούς στον πόνο, τότε οι ανώτερες αρχές τιμωρούσαν αυτόν που είχε επιδείξει υπερβολική επιείκεια προς τους νέους υπό την προστασία του.¹⁰

Με λίγα λόγια, στην αρχαία Σπάρτη διαμορφώνεται ένας ιδεατός τύπος (σύμφωνα με τη χρήση αυτού του όρου από τον Max Weber) του bullying: δημόσιες τιμωρίες επιβάλλονταν σε όσους δεν συμμορφώνονταν με τις κοινωνικές επιταγές, η άσκηση βίας προς τους άλλους και η βιαιοπραγία ενάντια στον εαυτό συνιστούσαν αναπόσπαστα μέρη των τελετών ενηλικίωσης, οι επιτηρητές επιτηρούνταν, ώστε να αποτραπεί η επίδειξη επιείκειας προς τους παρεκκλίνοντες. Η προσδοκία ήταν ότι ο έφηβος θα έπρεπε να υπομένει κάθε επώδυνη δοκιμασία αδιαμαρτύρητα, δίχως να βγάζει κιχ.¹¹

Υπό μια έννοια, η Σπάρτη δεν ήταν μια μιλιταριστική κοινωνία, δεδομένου ότι δεν ήταν πρόθυμη, περισσότερο από άλλες πόλεις, να εμπλακεί σε πόλεμο ούτε είχε μια στρατιωτική ελίτ που επέβαλλε τις δικές της βλέψεις. Παρ' όλα αυτά, εκπαίδευε συνεχώς τους πολίτες της έτσι ώστε να είναι ανά πάσα στιγμή έτοιμοι για πόλεμο.¹² Η σκληραγωγή απέναντι στον πόνο θεωρούνταν απαραίτητη για την αντιμετώπιση τόσο των εσωτερικών όσο και των εξωτερικών εχθρών. Για αυτούς τους λόγους η σπαρτιατική

αγωγή εφαρμόστηκε κατά γράμμα στις πρωσικές και γερμανικές στρατιωτικές ακαδημίες, απαλλαγμένη από τα θρησκευτικά και πολιτικά συμφραζόμενα της αρχαιότητας.

Οι στρατιωτικές σχολές στην αυτοκρατορική και μετά στην εθνικοσοσιαλιστική Γερμανία ήταν «ολοκληρωτικοί θεσμοί»: από τη στιγμή που οι δόκιμοι δρασκελούσαν το κατώφλι τους, ξενούσαν οτιδήποτε σχετιζόταν με την προηγούμενη ζωή τους: φορούσαν όλοι την ίδια στολή, η ταυτότητά τους υποδηλωνόταν από έναν αριθμό, και τα υπάρχοντά τους περιέρχονταν στην κυριότητα της σχολής. Όπως θυμάται ο Φριτζ φον Ούνρουχ (Fritz von Unruh), ο μετέπειτα συγγραφέας αντιπολεμικών έργων, «κανείς δεν ήταν ποτέ μόνος του. Καθόμασταν, τρώγαμε, σηκωνόμαστε και προχωρούσαμε κατόπιν διαταγής. Ακόμα και το πιο προσωπικό πράγμα απ' όλα, η προσευχή, γινόταν κατόπιν διαταγής. Όλα αποσκοπούσαν να μας μεταμορφώσουν από άτομα σε μέλη μιας κοινότητας». «Δεν μας ονόμαζαν δίχως λόγο Spartanerjünglinge (νέους της Σπάρτης)», γράφει το 1929 στα απομνημονεύματά του ένας άλλος αξιωματικός. «Παρά τις απαγορεύσεις, οι ανώτεροί μας και οι μεγαλύτεροι σε ηλικία σύντροφοί μας μάς έκαναν τόπι στο ξύλο για “παιδαγωγικούς σκοπούς”. Για συγκεκριμένους παραβάτες υπήρχε ομαδικό ξυλοκόπημα, όπου όλη η τάξη ή η παρέα επέβαλαν από κοινού την τιμωρία».¹³

Ήταν ταπεινωτικό να σου καίει ο μεγαλύτερος δόκιμος τα χέρια με πυρωμένα ψαλίδια ή να σου παίρνει τη μπουκιά από το στόμα ή να υπομένεις τα γρονθοκοπήματα μέχρι τελικής αιματηρής πτώσεως από έναν συνομήλικό σου που ανήκε στην αντίθετη ομάδα ή να σε δέρνουν αφού σου έχουν δέσει τα χέρια, και όλα αυτά κάτω από τη σιωπηλή επιδοκιμασία των αξιωματικών. Όμως σε καμία περίπτωση δεν έπρεπε να διαμαρτυρηθείς. Χαρακτηριστική είναι η ακόλουθη ιστορία. Ένα βράδυ, μια παρέα υποσιτισμένων δοκίμων πάει να κλέψει αχλάδια από τον κήπο του εφημέριου της σχολής. Κατά την ανάβασή του σε ένα καφασωτό που οδηγούσε στον κήπο ένα παιδί τραυματίζεται και αφήνει μια κραυγή. Τα άλλα παιδιά τον επιπλήττουν επειδή φοβούνται ότι θα τους καταλάβουν. Το επόμενο πρωί ο έφηβος συνθλίβει το χέρι του σε έναν καθρέφτη για να μην καταλάβει ο γιατρός την πραγματική αιτία του τραυματισμού του. Σε ένα γράμμα δικαιολογεί τη συμπεριφορά του στην απορημένη μητέρα του λέγοντάς της: «Εάν είχες διαβάσει ιστορία σίγουρα θα καταλάβαινες. Μαθαίνουμε στην ιστορία όλα όσα αφορούν ένα αγόρι από τη Σπάρτη που ήταν ήρωας επειδή είχε κλέψει μίαν αλεπού [...] Οι Σπαρτιάτες ανέγειραν μνημείο γι' αυτόν [...]».¹⁴

Τους αυτοτραυματισμούς, για να μην προδοθούν τα μυστικά της ομάδας, συμπλήρωναν οι καθημερινές αυτοτιμωρίες έτσι ώστε να αποφευχθούν οι εξευτελισμοί που επέβαλλαν οι μεγαλύτεροι συνήθως σε ηλικία δόκιμοι. Οι έφηβοι προσπαθούσαν να ανακτήσουν τη χαμένη τους αξιοπρέπεια βασανίζοντας οι ίδιοι οικειοθελώς τα σώματά τους «με εικοσιπέντε ραβδιές στους μυς το πρωί, κι αυτό είναι τίποτα, κανείς δεν συγκινείται με αυτό ακόμα και όταν ποτάμια αίματος τρέχουν από τα μπράτσα σου» και μετά μπορούσες να αφήσεις ένα σφουγγάρι να καίγεται στην παλάμη σου, απλώς επειδή είχες δει κάποιον άλλον να το κάνει. «Οπότε, τελικά, ο ένας ανταγωνίζεται τον άλλον στο να υποδύεται τον Σπαρτιάτη αποπειρώμενος τις πιο απίστευτες και αφήφιστες πράξεις. Κάθε μέρα που περνούσε αισθανόμασταν όλο και πιο καθαρά ότι είχαμε βάλει μέσα μας το ατσάλι. Μέχρι το τέλος του χρόνου κανείς δεν μπορούσε να αρνηθεί ότι το αντράκι είχε μεταμορφωθεί σε ατσάλι. Έτσι κάθε νέος μαθητής αποκτά όλα τα χαρακτηριστικά που κάνουν τον μελλοντικό στρατηγό».¹⁵

Το αλύγιστο, ατσάλινο σώμα, το ανέγγιχτο από κάθε πόνο και συναίσθημα δεν μπορούσε να ανεκτεί οποιαδήποτε σάρκα έμοιαζε τρυφερή και ευαίσθητη. Στο αυτοβιογραφικό μυθιστόρημα του Ρόμπερτ Μούζιλ, *Ο νεαρός Τέρλες*, το οποίο εκδόθηκε το 1906, δυο έφηβοι δόκιμοι κακοποιούν σεξουαλικά, εκβιάζουν, μαστιγώνουν και ταπεινώνουν τον θηλυπρεπή Μπαζίνι και μετά τον παραδίδουν στην υπόλοιπη τάξη να τον διαπομπέψει επειδή, όπως αποφάνθηκε το πιο πνευματικό μέλος της παρέας (χρειάζεται να υπενθυμίσουμε ότι ένα είδος πνευματικότητας είναι άρρηκτα δεμένο με την ωμή, φασιστικού τύπου, βία;) ένας άνθρωπος σαν τον Μπαζίνι ισοδυναμούσε με το «τίποτα [...] το θαυμάσιο μηχανισμό του κόσμου». Ο Μπαζίνι δεν βρήκε ποτέ το δίκιο του, επειδή στις στρατιωτικές σχολές στη Γερμανία, όπως και σε κάθε άλλο ολοκληρωτικό θεσμό, «ο αδύνατος έπρεπε να αφανιστούν και να επιβιώσουν μόνο οι δυνατοί».¹⁶

Η ταύτιση των νεαρών δοκίμων με τους έφηβους Σπαρτιάτες, η καθοσίωση των επώδυνων τελετών ταπείνωσης ως μίμηση του αρχαίου προτύπου συνέβαλλε στην αποδοχή της άσκησης βίας προς τον άλλον και κυρίως προς τον εαυτό ως κάτι θεμιτό και αναγκαίο. Πολλοί από τους μετέπειτα στρατηγούς έκριναν θετικά την σπαρτιατική εμπειρία τους, αφού «πρέπει να μάθεις να υπακούς για να μπορείς να διατάξεις», ενώ αντίθετα άλλοι παρομοίασαν τη ζωή στις στρατιωτικές σχολές με «στρατόπεδο συγκέντρωσης». Σίγουρα μια τέτοια δήλωση θα μπορούσε να θεωρηθεί υπερβολική. Όμως εάν διαβάσει κανείς την αναφορά του πρώτου στρατιωτικού ανταποκριτή στα δυο γερμανικά στρατόπεδα συγκέντρωσης στην Τρεμπλίνκα, βορειοδυτικά της Βαρσοβίας, έχει την εντύπωση ότι οι τελετές ταπείνωσης και εκμηδένισης του άλλου (bullying) μπορεί μεν να έλαβαν εκεί χώρα σε άλλη κλίμακα και ένταση και για άλλο σκοπό, όμως δεν παύουν να ανακαλούν την ατμόσφαιρα του μυθιστορήματος του Μούζιλ και όλων των άλλων στρατιωτικών ακαδημιών που περιγράφει η Έλεν Ρος στο βιβλίο της. Το 1944 ο Βασίλι Γκρόσμαν (Vasily Grossman) έγραφε «ότι κανείς δεν θα μπορούσε να φανταστεί με τι έμοιαζε το χιούμπαρ των SS στην Τρεμπλίνκα, με τι διασκέδαζαν: οργάνωναν ποδοσφαιρικούς αγώνες για τους καταδικασμένους, χορωδίες για τους καταδικασμένους, χορούς για τους καταδικασμένους [...] Με το αίμα να τρέχει από τις πληγές τους, άνθρωποι υποχρεώνονταν να μάθουν ηλίθια γερμανικά αισθηματικά τραγουδάκια λίγο πριν πεθάνουν [...] Όλοι οι μάρτυρες θυμούνται ότι [...] οι SS αγαπούσαν τις θεωρητικές κατασκευές. Αγαπούσαν να βγάζουν λόγους μπροστά στους φυλακισμένους. Ήταν όλοι τους βαθιά πεπεισμένοι για την ορθότητα του έργου τους».¹⁷

Στην εκλογίκευση της βίας κεντρικό ρόλο είχε η έννοια της θυσίας για την πατρίδα, που στη ναζιστική εκδοχή της είχε ως σύστοιχό της την αντιμετώπιση του εχθρού ως σφάγιου, ως αποδιοπομπαίου τράγου. Επιπλέον, η σπαρτιατική αγωγή, όπως εφαρμόζονταν στα σχολεία της ελίτ, αποσκοπούσε στην ενστάλαξη ενός αυτοθυσιαστικού ήθους στους μέλλοντες θύτες, ώστε να εκμαιεύεται η τυφλή υποταγή τους στις πιο παράλογες στρατιωτικές αποφάσεις της ναζιστικής ηγεσίας. Στην υπηρεσία των ολέθριων σχεδίων του γερμανικού милитарισμού ετέθη και ο μύθος των Θερμοπυλών, όπως αυτός δοξάστηκε στο επίγραμμα του Σιμωνίδη.

II. Ο μύθος των Θερμοπυλών και η ιδεολογική χρήση της θυσίας
Μια προσεκτική ανάγνωση του Ηρόδοτου καθιστά προφανές ότι η θυσία του Λεωνίδα ήταν καταρχήν μια θρησκευτική επιταγή, αφού «στο ξεκίνημα αυτού του πολέμου οι Σπαρτιάτες είχαν πάρει χρησμό από τους Δελφούς που έλεγε ότι ή θα καταστρεφόταν η πόλη τους από τους βαρβάρους ή θα σκοτωνόταν ένας

σπαρτιάτης βασιλιάς». Σε παρόμοια πράξη καταφεύγει ο Ερεχθεύς, στην ομώνυμη τραγωδία του Ευριπίδη, όταν το μαντείο των Δελφών του ζητάει να θυσιάσει την κόρη του για να διασφαλιστεί η νίκη ενάντια στους εισβολείς ενώ, στη μυθική αφήγηση που διασώζεται στον Ελληνικό, οι Δωριείς ήταν έτοιμοι να υπακούσουν στον χρησμό που τους ζητούσε, εάν ήθελαν να κατακτήσουν την Αθήνα, να θυσιάσουν τον βασιλιά Κόδρο.¹⁸

Τη θυσία του Λεωνίδα έπρεπε να ακολουθήσουν οι τριακόσιοι, αφού ο νόμος επέβαλλε, όταν ο βασιλιάς πήγαινε στη μάχη, να συνοδεύεται από την επίλεκτη φρουρά του. Όπως υποδηλώνει η λατρεία του Φόβου, της Αιδούς και του Γέλωτος, στη Σπάρτη η ανδρεία ήταν συνυφασμένη τόσο με τον φόβο του νόμου, όσο και με την ντροπή της επιτίμησης και του δημόσιου εξευτελισμού που επιφύλασσόταν στους «τρέσαντες», αυτούς που υποχωρούσαν στη μάχη. Ο Ηρόδοτος περιγράφοντας τους Σπαρτιάτες στις Θερμοπύλες με τα ομηρικά επίθετα «παραχρυσόμενοι τε και άτέοντες», χαρακτηρισμοί που υποδηλώνουν αυτοκαταστροφικές και παρακινδυνευμένες πράξεις που οφείλονται σε λανθασμένη εκτίμηση, ίσως να ήθελε να εκφράσει κάποιον ενδοιασμό του σχετικά με την τακτική που ακολουθήθηκε. Εξάλλου, όταν είχε συγκληθεί το πολεμικό συμβούλιο, οι μισοί είχαν ταχθεί υπέρ της υποχώρησης. Όμως όλα αυτά έχουν ξεχαστεί, καθώς και η συνδρομή των Θεσπιαίων στη μάχη των Θερμοπυλών, επειδή από τον πέμπτο κιόλας αιώνα ο Σιμωνίδης συνέβαλε με δύο επιγράμματά του στην καθιέρωση της λατρείας των πεσόντων Σπαρτιατών ως ηρώων αντάξιων της δόξας των προγόνων τους, επειδή θυσιάστηκαν υπακούοντας τις επιταγές του νόμου.¹⁹

Το ναζιστικό καθεστώς προέβαλε την τελετουργική, θρησκευτική λειτουργία του μύθου. Ο Άλφρεντ Μπάουμλερ (Alfred Baumeister) υποστήριξε ότι «κάθε αυθεντικός μύθος είναι μύθος αίματος». Το 1934 ο Χάιντεγκερ έθετε ως απροϋπόθετη συνθήκη του συνανήκειν την προθυμία να θυσιάσει κανείς τη ζωή του για την πατρίδα στον πόλεμο, ενώ το 1943 έγραφε ότι η έννοια της θυσίας δεν επιτρέπει καμία αξιολόγηση ως προς τη χρησιμότητά της ή τους σκοπούς της. «Οποιαδήποτε τέτοια αξιολόγηση θα παραμόρφωνε την ουσία της θυσίας».²⁰

Την τελευταία ημέρα εκείνης της χρονιάς, λίγο πριν την συντριπτική ήττα των Γερμανών στο Στάλινγκραντ, ο Γκαίρινγκ σε ομιλία του στη Βέρμαχτ παρέθετε την εξής παράφραση του επιγράμματος του Σιμωνίδη από τον Χίτλερ: «Όταν φτάσεις στη Γερμανία, πες τους ότι μας είδες να πολεμάμε στο Στάλινγκραντ, όπως ο νόμος, η ασφάλεια του λαού μας απαιτούσε». Ενώ η πολιτική ηγεσία των ναζί παρακολουθούσε εξ αποστάσεως το μακελειό βγάζοντας πύρινους λόγους, 200.000 γερμανοί στρατιώτες έχαναν τη ζωή τους στο ρωσικό μέτωπο. Ένας πόλεμος επιθετικός που είχε ως στόχο την υποδούλωση του εχθρού εξισωνόταν με τη μάχη των τριακοσίων για την ελευθερία. Με την ταύτιση του Στάλινγκραντ με τις Θερμοπύλες η γερμανική ηγεσία επιδίωκε να αποσειεί τις ευθύνες της για την πανωλεθρία, μετατρέποντας τη σφαγή των στρατιωτών, εξαιτίας της λανθασμένης στρατηγικής της, σε αυτοθυσία που αποσκοπούσε στην αναχαίτιση των ρωσικών «βαρβαρικών» ορδών.²¹

Το 1991 ένας απόφοιτος των Νάπολα σημείωνε ότι τη ναζιστική εποχή η σπαρτιατική αγωγή δεν διδασκόταν μόνο στα σχολεία της ελίτ αλλά και σε πολλές ετερόκλητες οργανώσεις του Volk: «Σκεφτείτε τις φιλανθρωπικές οργανώσεις και τις αναρίθμητες αναπαραστάσεις του σπαρτιατικού βίου στον τύπο, το ραδιόφωνο και τον κινηματογράφο. Μετά την ήττα των Βερσαλλιών ο ηττημένος λαός χρειαζόταν τη Σπάρτη για να ενδυναμωθεί η

αποτελεσματικότητά του στον πόλεμο και [...] για να αποκτήσει πυγμή» απέναντι στους αντιπάλους του.²²

Για αυτόν τον λόγο η σπαρτιατική ιστορία είχε πλήρως δαρβινοποιηθεί. Στις Νάπολα διδάσκονταν ότι «το σπαρτιατικό κράτος ήταν ισχυρό μόνον όταν μια ελίτ πολεμιστών που είχε δημιουργηθεί μέσω της φυσικής επιλογής κυριαρχούσε πάνω στη μάζα των ανίκανων ειλώνων». Οποιαδήποτε αυθαίρετη διάκριση ενάντια σε μια κατηγορία μαθητών δικαιολογούνταν ως μίμηση της σπαρτιατικής αγωγής. Ο μουσικοσυνθέτης Γκότφριντ φον Άινεμ (Gottfried von Einem) θυμόταν ότι, επειδή ήταν ξένος και δεν φορούσε στολή, ένας μεγαλύτερος συμμαθητής του τού είχε πει ότι εάν ζούσε στη Σπάρτη θα τον είχαν εκθέσει και σκοτώσει μαζί με τα ανάπηρα παιδιά.²³

Το μίσος προς το διαφορετικό ντυνόταν με τον σπαρτιατικό μανδύα. Το ερώτημα είναι πώς η ευγονική συνδέεται με τη βιωματική αρχαιολατρεία και γιατί ταινίες του Hollywood, όπως οι 300, προβάλλουν τα πιο επάρατα στοιχεία της σπαρτιατικής αγωγής.

III. Ο Βίνκελμαν, η ευγονική και οι 300 την εποχή του νεοφιλελευθερισμού

Ο Χίτλερ έγραφε στο *Mein Kampf* το 1934 ότι το ελληνικό πρότυπο ομορφιάς ήταν αθάνατο, επειδή συνδύαζε μια μοναδική σωματική ομορφιά, ένα απαστράπτον πνεύμα και την ευγένεια της ψυχής. Προτεραιότητα είχε η ομορφιά του σώματος, αφού κατ' αυτόν το πιο λαμπρό πνεύμα δεν θα μπορούσε ποτέ να ανθίσει σε ένα σάπιο σώμα. Η επίδραση του Ι.Ι. Βίνκελμαν (J.J. Winkelmann), στην κοσμοθεώρησή του ήταν εμφανής. Κατά τον ερασιτέχνη ιστορικό τέχνης, η όμορφη ψυχή καθρεφτιζόταν πάντα σε ένα θεϊκό όμορφο σώμα. Εξάλλου υποστήριζε ότι δεν υπήρχαν αρρώστιες στον αρχαίο κόσμο. Ακόμα και όταν ένα άγαλμα απεικόνιζε ένα πρόσωπο στην πιο έντονη οδύνη, όπως ο *Λαοκόων*, ζωσμένος από τα φίδια, «ο πόνος αποδίδονταν χωρίς καμία βίαιη σύσπαση στο πρόσωπο και στην όλη στάση». Οι αρχαίοι είχαν δαμάσει τον πόνο, γι' αυτό στην τέχνη τους «όσο τρικυμισμένη κι αν είναι η επιφάνεια, τα βάθη της θάλασσας διατελούν πάντα σε ηρεμία». Στα αγάλματα ο Βίνκελμαν έβλεπε τα σώματα των καλογυμνασμένων σπαρτιατών εφήβων και την ιδέα της τέλει ομορφιάς. Ο εξιδανικευτικός τρόπος που είδε το κλασικό σώμα καθόρισε τα κυρίαρχα πρότυπα ομορφιάς από το 1755 μέχρι το 1960. Η ομορφιά ταυτίστηκε με την υγεία του σμιλευμένου σώματος και η ασχήμια με την αρρώστια.²⁴

Όπως έχει δείξει ο Γ. Λ. Μόσε (G. L. Mosse), τον δέκατο όγδοο αιώνα η νεοούστατη ανθρωπολογία υιοθέτησε το πρότυπο ομορφιάς του Βίνκελμαν για να κατηγοριοποιήσει τους ανθρώπους σε ανώτερες και κατώτερες φυλές με βάση τη φυσιογνωμία τους, ενώ η εγκληματολογία του δεκάτου ενάτου αιώνα θεωρούσε δεδομένο ότι οι άνθρωποι με άσχημα χαρακτηριστικά ήταν γεννημένοι εγκληματίες. Οι Εβραίοι, οι μαύροι, οι ομοφυλόφιλοι, οι ξένοι, οι αδύναμοι στοχοποιούνταν, επειδή γινόταν *arriori* αποδεκτό ότι παρέκκλιναν από το κανονιστικό πρότυπο αρρενωπότητας άρα ήταν έκφυλοι, άρρωστοι, καμπούρηδες, θηλυπρεπείς.²⁵

Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, και στην προσπάθειά τους να αποστρέψουν το βλέμμα τους από τους ανάπηρους στρατιώτες και συφιλιδικούς συμπατριώτες τους, οι Γερμανοί επιδίωξαν να ανασυστήσουν το κλασικό σώμα μέσα από τη γυμναστική, το *body building*, τη χορτοφαγία, τη φυσιολατρεία, τον γυμνισμό και την υγιεινή ζωή. Τίποτα το μεμπτό δεν θα υπήρχε σε τέτοιες πρακτικές, εάν ο γυμνισμός δεν ήταν ένας τρόπος επιβεβαίωσης των κοινωνικών διακρίσεων, έναντι σε όσους είχαν σωματικά ελατ-

τώματα, έναντι σε Εβραίους που είχαν υποβληθεί στην περιτομή, έναντι στους ξένους ή έναντι σε όσους είχαν κολλήσει σύφιλη. Όπως έγραφε το 1924 ένα επιφανές στέλεχος μιας φυσιολατρικής ένωσης γυμνιστών: «Ο γυμνισμός και για τα δυο φύλα, κατά τη διάρκεια του μπάνιου και της άθλησης [...] ήταν ένας τρόπος να επιτευχθεί η αληθινή ηθική μέσω της επιλογής των σωστών συντρόφων στον γάμο με βάση τα φυλετικά, φυσικά και πνευματικά προτερήματα που προέκυπταν από μια θετική ευγονική για να εξασφαλιστεί μια ολοένα υψηλότερη ζωή».²⁶

Το 1934 εφαρμόστηκε ο ναζιστικός νόμος που επέβαλε τη στέρωση σε όσους υπέφεραν από κάποια υποτιθέμενη «κληρονομική αρρώστια»: σχιζοφρένεια, επιληψία, διανοητική καθυστέρηση, αναπηρία, αλκοολισμός, τυφλότητα, κωφότητα. Όπως σημειώνει ο Αντρέ Πισό (André Pichot), ανάλογη νομοθεσία είχε εφαρμοστεί το 1907 στην Αμερική, και κατόπιν στην Ελβετία, τη Δανία, τη Σουηδία και τον Καναδά. Ενδεικτικά αναφέρω ότι στη Σουηδία, από το 1935 μέχρι το 1976, είχαν στειρωθεί 63.000 άνθρωποι. Ο σοσιαλδημοκράτης Τζούλιαν Χάξλεϊ (Julian Huxley), ο πρώτος διευθυντής της UNESCO, δήλωσε το 1941, όταν οι ναζί εξόντωναν τους ψυχασθενείς, ότι «η ευγονική θα είναι η θρησκεία του μέλλοντος». Η παροιμιώδως ευαίσθητη Βιρτζίνια Γουλφ (Virginia Woolf) παρουσιαζόταν ως ένθερμη υποστηρίκτρια της «αρνητικής ευγονικής», όταν έγραφε στο ημερολόγιό της στις 9 Ιανουαρίου του 1915 ότι οι καθυστερημένοι «σίγουρα θα έπρεπε να θανατωθούν». Στη Γερμανία του '30, εβραίοι βιολόγοι υπηρετούσαν και αυτοί, όπως και όλοι οι άλλοι συνάδελφοί τους, τη θρησκεία του μέλλοντος σε ινστιτούτα που χρηματοδοτούσε το αμερικανικό ίδρυμα Ροκφέλερ. Η απάντηση στην οικονομική κρίση του 1929 ήταν η βιολογική ερμηνεία όλων των κοινωνικών προβλημάτων: η φτώχεια, η εγκληματικότητα και η αρρώστια αντιμετωνίζονταν ως κληρονομικές ασθένειες.²⁷

Αμιγώς ναζιστικού χαρακτήρα ήταν η «θετική ευγονική» που εφάρμοσε το 1935 ο Χίτλερ ιδρύοντας ινστιτούτα παραγωγής παιδιών με τα χαρακτηριστικά, την ανατροφή και την μόρφωση της αρίας φυλής καθώς και η απαγόρευση γάμων ανάμεσα σε καθάραιμους «υγιείς» Γερμανούς και σε οποιονδήποτε άλλον υπέφερε από μια από τις χαρακτηριζόμενες από το καθεστώς «κληρονομικές ασθένειες».

Οι υπερασπιστές της ευγονικής διακατέχονταν από τη λογική της κοστολογημένης ζωής. Το 1936 ένα άρθρο στο αμερικανικό περιοδικό *Nature* πρότεινε την αναγκαστική στέρωση όσων ζητούσαν βοήθεια από το κράτος για να αναθρέψουν τα παιδιά τους. Ενώ το 1947 ο ναζί ψυχίατρος Γκόργκας (Dr. Gorgass) σημείωνε ότι, επειδή οι ψυχασθενείς ήταν ένα βαρύ οικονομικό φορτίο για τους συγγενείς τους, η θανάτωσή τους ήταν μια πράξη ελεημοσύνης. Αυτοί που ήταν υπεύθυνοι για το πρόγραμμα «ευθανασίας» είχαν υπολογίσει ότι με την εξόντωση των ψυχασθενών θα εξοικονομούσαν 885.439.800 μάρκα. Ο επίσκοπος Κλέμενς φον Γκάλεν (Clemens von Galen) στο συγκλονιστικό κήρυγμα που εκφώνησε στην εκκλησία της ενορίας του στη Βεστφαλία στις 3 Αυγούστου του 1941 είχε το θάρρος να αποκαλύψει ότι ανυπεράσπιστοι οι ψυχασθενείς έχασαν τη ζωή τους, εφόσον κάποιος γιατρός ή κάποια επιτροπή είχε αποφασίσει «ότι δεν είχαν το δικαίωμα να ζήσουν επειδή ήταν "μη παραγωγικοί πολίτες". Η άποψή τους ήταν ότι αφού δεν μπορούν πια να βγάλουν χρήματα, είναι μηχανές εκτός χρήσης: κάτι ανάλογο με τη γέριχη αγελάδα που δεν μπορεί πια να δώσει γάλα ή το άλογο που έχει κουτασθεί. Ποια είναι η μοίρα των μη παραγωγικών μηχανών και ζώων; Ο αφανισμός».²⁸

Την εποχή του νεοφιλελεύθερου ολοκληρωτισμού και της κοστολογημένης μετα-δημοκρατίας μάταια οι βιολόγοι επιμένουν ότι

δεν μπορεί να αναπαραχθεί ούτε να εντοπιστεί ένα σημείο στο γονίδιο που να σχετίζεται με περίπλοκα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς μας, συμπεριλαμβανομένων της ευφυΐας, των ψυχικών διαταραχών και των διαταραχών της προσωπικότητας. Οι αυθεντικά κληρονομικές αρρώστιες συνήθως αφορούν ένα πολύ μικρό αριθμό ατόμων. «Οι συνήθεις ζωής, και ακόμα περισσότερο ο τρόπος που συνδυάζονται στην περίπτωση ενός ατόμου, δεν έρχονται στο προσκήνιο απλώς ως “καταλύτες” που οδηγούν στην εμφάνιση μιας αρρώστιας για την οποία υπάρχει μια γενετική προδιάθεση· αλλά μπορούν να δημιουργούν προδιαθέσεις στον ίδιο βαθμό που ενδέχεται να το κάνουν και τα γονίδια». Εμείς όμως είμαστε σίγουροι ότι όλα «είναι στο DNA μας». Από πολιτικές πεποιθήσεις μέχρι σεξουαλικές προτιμήσεις αποδίδονται στα γονίδια. Και ενώ ο αριθμός ψυχασθενών τις τελευταίες δεκαετίες αυξάνεται ραγδαία, ειδικά των ατόμων που πάσχουν από κατάθλιψη, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης στιγμάτισαν στο πρόσωπο του Αντρέα Λιούμπιτς (Andrea Lubitz), του πιλότου που κατέρριψε το αεροπλάνο της Germanwings, κάθε άτομο που πάσχει από προβλήματα ψυχικής υγείας ως απολύτως επικίνδυνο.²⁹

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο πρέπει να ιδωθεί και η ταινία 300 του Ζακ Σνάνιτερ (Zack Snyder). Από το πρώτο πλάνο τονίζονται τα αρνητικά στοιχεία της Σπάρτης, η σπαρτιατική αγωγή και η ευγονική πολιτική της ως συστατικά στοιχεία του κλέους της. Ο Εφιάλτης, μάλιστα, είναι ένα από τα κακοφορμισμένα παιδιά που οι γονείς του κρυφά διέσωσαν από τον ευγονικό θάνατο. Κακώς, όπως αποδεικνύεται στη συνέχεια, γιατί το απολύτως αντιπαθές τέρας προδίδει την πατρίδα του στους Πέρσες. Δεν αισθανόμαστε κανένα οίκτο ούτε για τον Εφιάλτη αλλά ούτε και για τα πολλά αποκεφαλισμένα θύματα του πολέμου, καθώς ο πόλεμος μοιάζει με προσομοίωση ηλεκτρονικού παιχνιδιού. Σε αυτή την περίπτωση αποδεικνύεται προφητική η ρήση του Ερνστ Γιούνγκερ για την επίδραση των τεχνικών μέσων στην αναπαραγωγή της πραγματικότητας: «Η φωτογραφία είναι λοιπόν η έκφραση του δικού μας ιδιαίτερα σκληρού τρόπου θέασης των πραγμάτων [...] Τη στιγμή που μια πόλη σαν τη Μέκκα μπορεί να φωτογραφηθεί, υποπίπτει στη σφαίρα της αποικιοκρατίας».³⁰

Ο κυρίαρχος λόγος του θεάματος και της πολιτικής υιοθετεί το αποικιοκρατικό βλέμμα, τη θωρακισμένη αντίληψη που αντιστοιχεί στο θωρακισμένο σώμα, για να μας μάθει να αντιμετωπίζουμε και εμείς με παγερή αδιαφορία τη μοίρα των θυμάτων της κοστολογημένης μεταδημοκρατίας και του ασύδοτου ατομικισμού: τους ψυχασθενείς, τους αρρώστους, τους ανάπηρους και ενδεείς, και όσων άλλων αφανίζουν από την αρένα της ζωής οι πολιτικές της αόρατης ντε φάκτο ευγονικής που ασκείται παντού από τους «θεσμούς» του νεοφιλελευθερισμού. Για τον λόγο αυτό το βρίσκω τουλάχιστον υποκριτικό, όταν σοβαρά εγχώρια έντυπα καταδικάζουν μεν τον φασιστικό ή τον σοβιετικό ολοκληρωτισμό, αλλά όχι μόνο κρατούν σιωπή ιχθύος σχετικά με τη βίαιη επιβολή του νεοφιλελευθερισμού στη νότια και ανατολική Ευρώπη αλλά και φιλοξενούν στις στήλες τους επιφανείς εκπροσώπους του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου, ακόμα και την εποχή που διέπρατταν πραξικόπημα «αορίστου χρόνου» κατά της Ελλάδας. Η εθνική και προγονολατρική έξαρση, το νταηλίκι, ο χρυσαιγισμός ευνοήθηκαν, χωρίς φυσικά να δημιουργούνται εκ του μηδενός, από τη «συνθήκη των Βερσαλλιών» που υπέγραψε η κυβέρνηση Παπανδρέου το 2010, και επικύρωσαν οι κατοπινές κυβερνήσεις με ή δίχως τη θέλησή τους.³¹

IV. Για μian άλλη αρχαιότητα

Το γεγονός ότι αρκετοί από τους γερμανούς φιλόλογους και αρχαιολόγους ήταν φιλομοναρχικοί σωβινιστές τις πρώτες δεκαε-

τίες του εικοστού αιώνα και φασίστες κατά τη ναζιστική περίοδο δεν πρέπει να αμαυρώνει την αγάπη μας για τη μελέτη της αρχαιότητας. Είναι ενδεικτικό ότι ο Χανς και η Σόφι Σολ (Hans και Sophie Scholl), οι φοιτητές που το 1942-43 αντιστάθηκαν στη σαγήνη της ομορφιάς που σε απομονώνει από τον έξω κόσμο, σκροπίζουντας αντιναζιστικά φυλλάδια, αναφέρονται με θαυμασμό σε μια προκήρυξή τους στα επιτεύγματα του Λυκούργου, δίχως όμως να ξεχνούν ότι οι Σπαρτιάτες ήταν απάνθρωποι προς τους δούλους τους και ότι είχαν δημιουργήσει ένα κράτος που είχε πάψει να υπηρετεί τα συμφέροντα του ανθρώπου. «Ίσως ο αυθεντικός ηρωϊσμός», υπογραμμίζει η αδελφή των εκτελεσθέντων αντιστασιακών, «να έγκειται στο να αποφασίζεις πεισματικά να υπερασπιστείς καθημερινά πράγματα, τα ασημαντα και άμεσα, ειδικά όταν σε έχουν βομβαρδίσει με μεγαλοστομίες για μεγάλες πράξεις. Τα αδέρφια μου δεν αναζητούσαν έναν μαρτυρικό θάνατο στο όνομα μιας καταπληκτικής ιδέας. Όρθωσαν το ανάστημά τους για μια βασική αρχή: το δικαίωμα του ατόμου να επιλέγει τον τρόπο ζωής του και να ζει ελεύθερα».³²

Τα αδέρφια Σολ είχαν μια στοχαστική, κριτική στάση απέναντι στην αρχαιότητα. Έτσι κατάφεραν και διαμόρφωσαν τον δικό τους ηρωισμό, έναν ηρωισμό που ήταν, τουλάχιστον όσον αφορά τη νοηματοδότησή του, στους αντίποδες του σπαρτιατικού και ναζιστικού προτύπου της αυτοθυσίας. Εάν μας γοητεύει η αρχαιότητα είναι επειδή προτάσσει, πέρα από τη σπαρτιατική σκληρότητα του θωρακισμένου σώματος, την ηθική της ευάλωτης θνητότητας. Όπως αποφαινεται ο Οδυσσεάς για τον τρελαμένο Αίαντα, στην ομώνυμη τραγωδία του Σοφοκλή: «Τον συμπονώ στην τόση δυστυχία του, κι ας με εκθρευέται, επειδή έγινε υπόζυγος μιας τυφλής μανίας· δεν συλλογιέμαι τη δική του μόνο τύχη μα και τη δική μου [θα μπορούσα να 'μουν στη θέση του] γιατί το βλέπω, όσο ζούμε, φαντάσματα είμαστε, κούφιας σκιές».³³

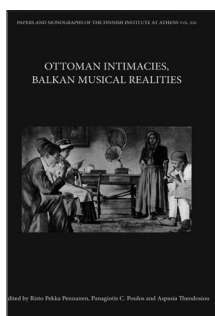
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Heinrich Böll, «Stranger, tell the Spartans [...]», *The Collected Stories of Heinrich Böll*, μτφρ. Leila Vennewitz / Breon Mitchell, Melville House Books, Ν. Υόρκη 2011, σ. 31-39.
- 2 Ernst Jünger, *On Pain*, μτφρ.-εισ. David C. Durst, προοίμιο Russell A. Berman, Telos Press, Ν. Υόρκη 2008, σ. 16-17. Αυτή η πολύ σημαντική συμβολή στην κοινωνιολογία του πόνου την εποχή της νεωτερικότητας θα έπρεπε να μεταφραστεί στα ελληνικά, μαζί με την εισαγωγή της αγγλικής έκδοσης. Αυτό είναι το πιο οξυδερκές έργο του Γιούνγκερ και θα πρέπει να μελετηθεί από όποιον ενδιαφέρεται για τη φασιστική ιδεολογία και την ιστορία των συναισθημάτων. Ενδεικτικό της επιρροής της «φιλοσοφίας» του Γιούνγκερ είναι ότι ο Φρανσουά Μιτερράν και ο Μπόρχες έχουν εκφράσει τον θαυμασμό τους για το πρόσωπό του.
- 3 Ο Γιούνγκερ ήταν αξιωματούχος της Βέρμαχτ όταν οι ναζί κατέλαβαν το Παρίσι, αν και ο ίδιος ποτέ δεν προσχώρησε στον ναζισμό. Αποστρεφόμενος την κοινοβουλευτική δημοκρατία καθώς ήταν θιασώτης ενός αριστοκρατικού συντηρητικού ριζοσπαστισμού. Ήταν πάντως αρχικά φιλικά προσκείμενος προς τον εθνικοσοσιαλισμό γι' αυτό και είχε στείλει το 1925 τις αναμνήσεις του από το μέτωπο στον Χίτλερ. Για αυτά και για την υπερτίμηση του πρώτου μυθιστορήματός του *Θύελλα από ατσάλι* από την κριτική βλ. Andreas Huyssen, «Fortifying the Heart-Totally: Ernst Jünger's Armored Texts», *New German Critique* 59 (1993), σ. 4, 12, 22· Steven Poole, «Ernst Jünger and Germany: Into the Abyss 1914-45», *The Independent*, 2.2.1997· Jünger, *On Pain*, ό.π., σ. vii, xxvii. Παράθεμα: Ernst Jünger, *The Storm of Steel*, Howard Fertig, Ν. Υόρκη 1996 [επανατύπωση της αγγλικής έκδοσης του

- 1929], σ. xii· Για την κοινωνία του χαρακώματος ως μιας απτής ουτοπίας βλ. Jeffrey Herf, *Reactionary Modernism. Technology, Culture, and Politics in Weimar and the Third Reich*, Cambridge University Press, Κέμπριτζ 1984, σ. 70. Η διακινδύνευση αποτιμάται θετικά ως απαλλαγή από την αστική επινόηση της κοινωνικής ασφάλισης και ο πόλεμος εξυμνείται ως λυδία λίθος της «επαναξιολόγησης όλων των αξιών» στο Ernst Jünger, «On Danger», *New German Critique* 59 (1993), σ. 27-32, και σε ελληνική μετάφραση στο συλλογικό έργο *Φωνές από τη Βαϊμάρη*, μτφρ. Γ. Λυκιαρδόπουλος, Ύψιλον, Αθήνα 2011.
- 4 Παραθέματα από τον Γιούνγκερ στο Domenico Losurdo, *Heidegger and the Ideology of War*, μτφρ. Marella και John Morris, Humanity Books, Ν. Υόρκη 2001, σ. 25.
- 5 Jünger, *On Pain*, ό.π., σ. xvi, xxxviii· Huyssen, «Fortifying the Heart», ό.π., σ. 14, 8, 20. Για το θέμα της θυσίας του ατόμου τόσο στον σοβιετικό όσο και στον φασιστικό ολοκληρωτισμό βλ. Vasily Grossman, *Life and Fate*, Harvill Press, Λονδίνο 1985, σ. 215, 94, 185-186, 750. Για το θωρακισμένο σώμα, όπως περιγράφεται στα κείμενα των γερμανών στρατιωτών του Α΄ και του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, που διαφυλάσσει τη σεξουαλική και φυλετική καθαρότητά του βλ. την ψυχαναλυτική ερμηνεία του Klaus Theweleit στο *Male Fantasies: Women, Floods, Bodies, History*, μτφρ. Stephen Conway, Polity Press, Οξφόρδη 1987, σ. 366, 386, 395-407.
- 6 Π. Δ. Μπαλτάκος, *Το τέλος του Εφιάλτη*, Libro, Αθήνα 2007 (12η έκδοση), σ. 104, 82, 87, 233, 320, 24. Το βιβλίο του πρώην γραμματέα της ΝΔ με ενδιαφέρει γιατί αναπαράγει την εξιδανικευτική εικόνα της Σπάρτης που έχουν οι περισσότεροι Έλληνες: σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση, η ομοφυλοφιλία, εάν ποτέ υπήρξε στη Σπάρτη, ήταν ένωση ψυχών και όχι σωμάτων, η κρυπτεία ήταν απλώς ένα είδος μυστικής κατασκοπείας ενάντια στις εκθρικά προσκείμενες προς τη Σπάρτη πόλεις, το πρόβλημα της δουλείας των ειλωτών αποσιωπάται ή υποβαθμίζεται, κλπ.: *αυτ.*, σ. 99-100, 103, 187, 25.
- 7 Η πλειοψηφία των υπουργών πολέμου πριν το 1914 και σχεδόν όλοι οι στρατηγοί που πολέμησαν στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είχαν αποφοιτήσει από τις στρατιωτικές σχολές που εκπαίδευαν τους δόκιμους σύμφωνα με τα πρότυπα της σπαρτιατικής αγωγής· Roche, *Sparta's German Children*, ό.π., σ. 36. Παραθέματα και παρατηρήσεις πάνω στη ναζιστική ιδεολογία βλ. στο Φίλιπ Λακού-Λαμπάρτ / Ζαν-Λυκ Νανσύ, *Ο μύθος του ναζισμού*, μτφρ. Βίκτωρ Καχμής, Εστία, Αθήνα 2008, σ. 70-71, 34, 68.
- 8 Paul Cartledge, *Θερμοπύλες*, μτφρ. Μαρία Παπά, Λιβάνης, Αθήνα 2008, σ. 306-307· παράθεμα: Πλούταρχος, *Λυκούργος*, 15, στο *Παράλληλοι βίοι*, μτφρ. Γεώργιος Α. Ράπτης, Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2012, σ. 124-126. Η κοροϊδία ήταν ένα μέσο να επιβληθεί η συμμόρφωση στις κοινωνικές επιταγές. Λίγο πριν την τελετουργία της διαμαστίγωσης στον βωμό της Άρτεμης Ορθίας νεαρές γυναίκες γελοιοποιούσαν προκαταβολικά τους εφήβους που δεν θα κατάφερναν να αντέξουν την δοκιμασία του πόνου, αφήνοντας στα τραγούδια τους υπονοούμενα για τον ανδρισμό τους, και χόρευαν σε σχηματισμούς που αποτελούσαν παρωδία οπλιτικής διάταξης· Robert D. Luginbill, «The Occasion and Purpose of Alcman's *Partheneion* (I PMGF)», *QUCC* 92 (2009), σ. 34-41.
- 9 Nino Luraghi, «Helotic Slavery Reconsidered», στο Anton Powell / Stephen Hodkinson (επιμ.), *Sparta: Beyond the Mirage*, The Classical Press of Wales, Λονδίνο 2002, σ. 238-243. Απανθρωπισμός των ειλωτών: Πλούταρχος, *Λυκούργος*, 28, ό.π. σ. 176-179, και Μύρων της Πριένης με τα σχόλια του Jean Ducat στο «Le mépris des Hilotes», *Annales* 30 (1974), σ. 1454-1464.
- 10 Πλούταρχος, *Λυκούργος*, 17-18, ό.π., σ. 139-145, και Jean Ducat, «L'enfant spartiate et le renardeau», *REG* 117 (2004), σ. 126-140· Ξενοφών, *Λακεδαιμονίων πολιτεία*, 2, 3-5, 8-9, μτφρ. Γεώργιος Α. Ράπτης, Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 319-323. Για τον ομοφυλόφιλο εραστή που τιμωρήθηκε επειδή ο ερωμένος του φώναξε από τον πόνο, όταν υποβλήθηκε στην τελετή της διαμαστίγωσης, βλ. Cartledge, *Θερμοπύλες*, ό.π., σ. 126-127. Για τις ηλικίες του εραστή, 22 με 30 χρονών, και του ερωμένου, 12 με 20 χρονών, καθώς και την ένταξη του τελευταίου στο συσσίτιο υπό την άγρυνη φροντίδα και επιτήρηση του πρώτου, βλ. H. W. Singor, «Admission to the Syssitia in Fifth-century Sparta», στο Stephen Hodkinson / Anton Powell (επιμ.), *Sparta: New Perspectives*, Classical Press of Wales, Λονδίνο 1999, σ. 67-89.
- 11 Στην αρχαία Σπάρτη το bullying ήταν θεσμοθετημένο. Στη σύγχρονη εποχή, μπορεί μεν να μην είναι θεσμοθετημένο αλλά ενθαρρύνεται πολλές φορές από την ανοχή των αρχών ή από την ιδεολογία του ανδρισμού. Στην περίπτωση της Σπάρτης, η σιωπηρά στωική αντοχή στον πόνο ξεχώριζε τους ελεύθερους από τους δούλους· David Ephraim, «Sparta's Kosmos of Silence», στο *Sparta: New Perspectives*, ό.π., σ. 123.
- 12 Stephen Hodkinson, «Was Classical Sparta a Military Society?», στο Stephen Hodkinson / Anton Powell (επιμ.), *Sparta and War*, Classical Press of Wales, Σουόνζι 2006, σ. 130-147.
- 13 Roche, *Sparta's German Children*, ό.π., σ. 114-115, 119.
- 14 Παράθεμα από τα απομνημονεύματα ενός δόκιμου, που εκδόθηκαν το 1878, και τα υπόλοιπα *αυτ.*, σ. 56-57, 63-66.
- 15 *Αυτ.*, σ. 63.
- 16 Πρώτο παράθεμα: Ρόμπερτ Μούζιλ, *Ο νεαρός Τέρλες*, μτφρ. Αλέξανδρος Ίσαρης, Ύψιλον, Αθήνα 1984, σ. 76· η πνευματικότητα ως επιθυμία για εξουσία στη σ. 37· τα υπόλοιπα στις σ. 127, 26, 28, 91, 128, 136. Για την ομοφυλοφιλία στις στρατιωτικές σχολές σύμφωνα με τα σπαρτιατικά πρότυπα, και δεύτερο παράθεμα από ημερολόγιο απόφοιτου που εκδόθηκε το 1940, βλ. Roche, *Sparta's German Children*, ό.π., σ. 87-88, 49. Ο Gerhardt Hautp, γενικός γραμματέας του Υπουργείου Πολιτισμού το 1934, ήταν υπέρ της θεσμοθέτησης παιδαγωγικών παιδρασιακών σχέσεων, όμως ένα χρόνο αργότερα έχασε τη θέση του, γιατί οι ναζί έπαψαν να ευνοούν την αντρική ομοφυλοφιλία, όπως είχαν κάνει αρχικά· *αυτ.*, σ. 194.
- 17 O Fritz von Unruh παρομοίωσε τις στρατιωτικές σχολές με στρατόπεδα συγκέντρωσης. Το πολύ ενδιαφέρον μυθιστόρημά του *Ο δρόμος της θυσίας* διακωμωδεί την αρχαιολατρία των στρατιωτών που πολέμησαν κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου στη μάχη του Βερντέν και την έννοια του τυφλού καθήκοντος προς την πατρίδα· βλ. Fritz von Unruh, *Le chemin du sacrifice*, μτφρ. από τα γερμανικά Martine Rémon, *La dernière goutte*, Παρίσι 2014, σ. 109, 143. Η δήλωσή του στο Roche, *Sparta's German Children*, ό.π., σ. 74. Άλλες σαφώς θετικές αντιδράσεις στη σπαρτιατική αγωγή στις σ. 44 και 67· Antony Beevor / Luba Vinogradova (επιμ.), *Vasily Grossman with the Red Army 1941-1945*, Pimlico, Λονδίνο 2006, σ. 302-303. Για το *spartanern* ως διαδικασία εκλογίκευσης και νομιμοποίησης της βίας, βλ. Roche, *Sparta's German Children*, ό.π., σ. 117.
- 18 Ηρόδοτος, 7.220, στο *Ιστορία: Πολύμνια*, Κάκτος, Αθήνα 1992, σ. 268· Michael Clarke, «Spartan Ate at Thermopylae? Semantics and Ideology at Herodotus, *Histories* 7.223.4», στο Powell / Hodkinson, *Sparta Beyond the Mirage*, ό.π., σ. 70.
- 19 Για τη λατρεία του Φόβου και τις ψυχολογικές συνθήκες που υπέβαλλαν τη γενναιότητα, βλ. Πλούταρχος, *Κλεομένης*, 7, στο Maria Patera, «Reflections on the Discourse of Fear in Greek Sources», στο Angelos Chaniotis / Pierre Ducrey (επιμ.), *Unveil-*

- ing *Emotions II*, Frantz Steiner, Στουτγάρδη 2013, σ. 124-125· για τη σημασία της χρήσης των ομηρικών επιθέτων βλ. Michael Clarke, *αυτ.*, 66-68· σχετικά με το λιγότερο γνωστό επίγραμμα του Σιμωνίδη και για την απαγγελία του σε δημόσια εκδήλωση για τους νεκρούς των Θερμοπυλών βλ. Michael A. Flower, «Simonides, Ephorus, and Herodotus on the Battle of Thermopylae», *Classical Quarterly* 48 (1998), σ. 369· Ηρόδοτος, 7.219, 223, 226, 104.
- 20 Η ρήση του εθνικοσοσιαλιστή φιλόσοφου Baeumler βρίσκεται στο David Pan, «Revising the Dialectic of Enlightenment: Alfred Baeumler and the Nazi Appropriation of Myth», *New German Critique* 84 (2001), σ. 48, και οι ρήσεις του Χάιντεγκερ στο *Lo-surdo, Heidegger*, ό.π., σ. 47, 186.
- 21 Roderick H. Watt, «Wanderer, kommst du nach Sparta»: History through Propaganda into Literary Commonplace», *Modern Language Review* 80 (1985), σ. 873-875· μέχρι το 1955, σε μια προσπάθεια αποενοχοποίησης τους για την καταστροφή στο Στάλινγκραντ, οι Γερμανοί αξιωματικοί αναφέρονταν στα απομνημονεύματά τους στο επίγραμμα του Σιμωνίδη, και μέχρι πρόσφατα οχυρώνονταν απέναντι στην κριτική που τους ασκήθηκε από το 1960 και μετά από τη μεταπολεμική γενιά, προστρέχοντας στα καλά της σπαρτιατικής αγωγής (πειθαρχία, υπακοή, ασκητισμός) που οι νεότεροι δυστυχώς, κατά τη γνώμη τους, δεν μπορούσαν να καταλάβουν· Anusca Albertz, *Exemplarisches Heldentum. Die Rezeptionsgeschichte der Schlacht von den Thermopylen von der Antike bis zu Gegenwart*, Odenbourg Verlag, Μόναχο 2006, σ. 298· Roche, *Sparta's German Children*, ό.π., σ. 166-169.
- 22 Roche, *Sparta's German Children*, ό.π., σ. 221.
- 23 *Αυτ.*, σ. 209, 226 και σ. 210-213· παράθεμα: σ. 221.
- 24 Ι. Ι. Βίνκελμαν, *Σκέψεις για τη μίμηση των ελληνικών έργων στη ζωγραφική και τη γλυπτική*, μτφρ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, Ίνδικτος, Αθήνα 2001, σ. 32-33, 14, 21, 38· για την επίδραση που άσκησε το αρχαιοελληνικό πρότυπο αρρενωπότητας στη νεότερη και σύγχρονη εποχή, βλ. George L. Mosse, *The Image of Man. The Creation of Modern Masculinity*, Oxford University Press, Οξφόρδη 1996, σ. 181-194.
- 25 *Αυτ.*, σ. 6-7, 57-73.
- 26 Arnd Krüger, «There Goes this Art of Manliness: Naturism and Racial Hygiene in Germany», *Journal of Sport History* 18 (1991), σ. 155-157, και όλα αυτά σε μια εποχή που σε ορισμένες περιοχές του κόσμου ο μισός πληθυσμός είχε κολλήσει σύφιλη *αυτ.*, σ. 155. Ας μην ξεχνάμε και το ποσοστό αναπηρίας των στρατιωτών που είχαν γυρίσει από το μέτωπο. Η λατρεία της αρχαιοελληνικής ομορφιάς ήταν ένας τρόπος άρνησης της ζοφερής πραγματικότητας. Για το body building στη σχολή του γλύπτη και ζωγράφου Sascha Schneider (κύρια επίδραση, κατά τη γνώμη μου, στη gay, και όχι μόνο, αισθητική των φωτογραφιών του Robert Mapplethorpe) το 1918 βλ. τη μεταπτυχιακή εργασία της Alice C. Wolfe, «Monsters and Men: The Life and Works of Sascha Schneider», 2013 (πρόσβαση στο διαδίκτυο 20.4.2015).
- 27 André Pichot, *The Pure Society from Darwin to Hitler*, μτφρ. David Fernbach, Verso, Λονδίνο 2009, σ. 178-179, ix (η δήλωση του Huxley). Σχετικά με το Ίδρυμα Ροκφέλερ και τον ενστερνισμό της ευγονικής από εβραίους βιολόγους βλ. *αυτ.*, σ. 188, 181, 160, 180· Virginia Woolf, *The Diary*, τ. Ι, επιμ. Α. Bell, σ. 13. Σχετικά με τις επιρροές που είχε δεχτεί η Βιρτζίνια Γουλφ και τις στειρώσεις στη Σουηδία βλ. Donald J. Childs, *Modernism and Eugenics. Woolf, Eliot, Yeats, and the Culture of Degeneration*, Cambridge University Press, Κέμπριτζ 2001, σ. 23-74, σ. 15. Στη Γαλλία και την Ελβετία στειρώσεις για λόγους ευγονικής επιβάλονταν μέχρι τα τέλη του εικοστού αιώνα· *αυτ.* Οι δηλώσεις που έκανε το 2013 στη Νίκαια ο Μιχάλης Παπαδημητρίου, στέλεχος της Χρυσής Αυγής, ότι μόνο όσοι είναι οπλίτες έτοιμοι να θυσιαστούν για την πατρίδα θα άξιζε να ζήσουν και οι υπόλοιποι θα έπρεπε να εξαφανιστούν ή να στειρωθούν είναι καθαρά ναζιστικής έμπνευσης. Θα έλεγα, μάλιστα, ότι ξεπερνούν και τη ναζιστική φαντασία· βλ. εφ. *Έθνος*, 22.4.2015.
- 28 Pichot, ό.π., σ. 195 (παράθεμα), σ. 188, 207. Μόλις οι ναζι ανέβηκαν στην εξουσία το 1933 μειώθηκαν δραστικά τα κονδύλια των ψυχιατρειών και το 1939 ο Χίτλερ έδωσε με διάταγμά του την εξουσιοδότησή του στους γιατρούς να εξοντώνουν τους ψυχασθενείς. Το 1940 οι εβραίοι ασθενείς άρχισαν να εξοντώνονται σε θαλάμους αερίων μαζί με αλκοολικούς και «αντικοινωνικές ομάδες», όπως οι επαίτες, οι πόρνες και άλλοι (σ. 194). «Dr. Gossmann», στο Michael Burleigh, *Death and Deliverance: «Euthanasia» in Germany 1900-1945*, Cambridge University Press, Κέμπριτζ 1994, σ. 152. Το 1938 παιδιά και νέοι επισκέπτονταν τα άσυλα και μετά επεδείκνυαν τον «φυλετικό ηρωισμό» τους ζητώντας «την καταστροφή των ψυχασθενών, επειδή ήταν ζωές ανάξιες για ζωή»· *αυτ.*, σ. 45.
- 29 Η πρώτη πρόταση είναι παράφραση από το «Review Essay of Evan Charney on Sheldon Klimsky / Jeremy Gruber (επιμ.), *Genetic Explanations: Sense and Nonsense*» στο διαδικτυακό περιοδικό *Logos* (12.3.2013). Παράθεμα: Pichot, ό.π., σ. 230 και βλ. σ. 228, 219, 224-226.
- 30 Για τα οριενταλιστικά, σεξιστικά και ομοφοβικά στοιχεία της ταινίας 300, η οποία γυρίστηκε το 2007, και τους ξένους και εγχώριους μιμητές τους, όπως ο σύλλογος «Κορύβαντες» που ιδρύθηκε το 2009 για να μελετήσει και να ανασυστήσει το οπλικό ήθος, βλ. Δημήτρης Πλάντζος, *Οι αρχαιολογίες του κλασικού: αναθεωρώντας τον εμπειρικό κανόνα*, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2014, σ. 238-243. Για τις ιδιαιτερότητες της ταινίας του Snyder, βλ. Lynn S. Fotheringham, «The Positive Portrayal of Sparta in Late-twentieth Fiction», S. Hodgkinson / I. M. Morris (επιμ.), *Sparta in Modern Thought: Politics, History and Culture*, Classical Press of Wales, Σουόνζι 2012, σ. 393, 409, 413, 414. Είναι ενδιαφέρον ότι υπάρχει τράπεζα επενδύσεων που ονομάζεται The Spartan Group, και η οποία έχει ως λογότυπο της τους 300 οπλίτες. Με αυτόν τον τρόπο η συγκεκριμένη τράπεζα δηλώνει ότι είναι σκληρή και αξιόπιστη, έτοιμη να θυσιαστεί στον βωμό του χρήματος· Jünger, *On Pain*, ό.π., σ. 40.
- 31 Άρθρο του Μάριο Ντράγκι, δημοσιεύτηκε στο *Books Journal* τον Ιανουάριο του 2015. Το εν λόγω περιοδικό είναι ένα συνονθύλευμα πολύ σοβαρών άρθρων για τον Χάιντεγκερ, την πνευματικότητα ή τον Γιόζεφ Ροτ, με άρθρα εφάμιλλα της Bild, όπως εκείνο του Πλάμεν Τόνσερ, «Βαρουφάκης: Άλις Κούπερ ή Lady Gaga;», και άπειρες ψευδοεπιστημονικές φιλομνημονιακές αναλύσεις. Ο κ. Κανέλλης καλό θα ήταν να διαβάσει την ακόλουθη ιστορία από το βραβευμένο βιβλίο του David Graeber, *Debt. The First 5.000 Years*, Melville House, Μπρούκλιν 2011, σ. 4, σχετικά με την περικοπή των προγραμμάτων εξουδετέρωσης των κουνοπιών στη Μαδαγασκάρη, εξαιτίας των «μεταρρυθμίσεων» που επέβαλε το Δ.Ν.Τ. τον καιρό που έμενε εκεί ο ανθρωπολόγος συγγραφέας, και το κόστος που είχε αυτό σε ανθρώπινες ζωές: 10.000 άνθρωποι πέθαναν από μαλάρια. Ο εκδότης του *Books Journal* σωστά κατηγορήσε τον κ. Κοτζιά για τη στάση του στο σοβιετικό πραξικόπημα στην Πολωνία (αν και το έπραξε τη λανθασμένη χρονική στιγμή), μόνο που ο ίδιος έχει τα μάτια ερμητικά κλειστά μπροστά στα αναρίθμητα θύματα των πολιτικών του νεοφιλελευθερισμού.

- 32 Οι Sophie και Hans Scholl, μέλη της αντιστασιακής οργάνωσης White Rose, αποκεφαλίστηκαν το 1943 από τους ναζί: Inge Scholl, *The White Rose: Munich, 1942-1943*, μτφρ. Arthur R. Schultz, Wesleyan University Press, Κονέκτικατ 1983, σ. 4, 74-75. Για τις πολιτικές πεποιθήσεις των κλασικιστών βλ. Susanne L. Marchand, *Down from Olympus. Archaeology and Philhellenism in Germany, 1750-1970*, Princeton University Press, Πρίνστον 1996, σ. 258, 326, 343-350, 360.
- 33 *Aías*, 121-126, στο H. Lloyd-Jones / N. G. Wilson, *Sophoclis Fabulae*, Oxford University Press, Οξφόρδη 1990, σ. 7· συμβουλευτήκα, αλλά δεν ακολούθησα, σε αρκετά σημεία τη μετάφραση του Δ. Ν. Μαρωνίτη.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΝΟΣ

Για το βιβλίο:

Risto Pekka Pennanen / Panagiotis C. Poulos / Aspasia Theodosiou (επιμ.), *Ottoman Intimacies, Balkan Musical Realities*, The Finnish Institute at Athens (Papers and Monographs), Ελσίνκι 2013, 173 σ.

Η αντίληψη ότι τα Βαλκάνια αποτελούν τη νοτιοανατολική ευρωπαϊκή περιφέρεια του δυτικού ευρωπαϊκού κέντρου αποτέλεσε βασική παράμετρο αρκετών πολιτικών αναλύσεων και επιστημονικών συζητήσεων στην προσπάθεια για την κατανόηση όσων συνέβησαν στην περιοχή μετά το 1990. Οι εμπόλεμες συγκρούσεις και οι αλλαγές εθνικών συνόρων συνδέθηκαν ανιστορικά με το βαλκανικό παρελθόν και αποδόθηκαν σε προϋπάρχουσες εθνοτικές και εθνικές διαμάχες. Οι μεγάλοι υπερεθνικοί οργανισμοί παρενέβησαν με στόχο την εισαγωγή δυτικών μοντέλων εκδη-

Ο Ιωάννης Μάνος διδάσκει στο Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

μοκρατισμού, εκσυγχρονισμού και οικονομικής ανάπτυξης. Η αναπαράσταση των Βαλκανίων ως η εγγύς ετερότητα του δυτικού κόσμου αναπαράχθηκε και τέθηκε εκ νέου σε ισχύ.

Ωστόσο, η συστηματική μελέτη των κοινωνικών και πολιτισμικών πρακτικών της μετασοσιαλιστικής¹ πραγματικότητας έδειξε ότι ο πολιτισμικός παράγοντας είναι θεμελιώδης και ιδιαίτερα κρίσιμος στην κατανόηση της κοινωνικής πολυπλοκότητας της περιοχής και, κατά συνέπεια, είναι λάθος να αγνοηθεί. Υπενθύμισε, ακόμα, ότι μπορεί η μετάβαση στη νεωτερικότητα και τα έθνη-κράτη, καθώς και οι σοσιαλιστικές και καπιταλιστικές πολιτικές να άλλαζαν κάθε φορά τις φυσικές συνθήκες της καθημερινής ζωής των ανθρώπων,² ωστόσο οι επιπτώσεις των παρατηρούμενων διαδικασιών δεν υπήρξαν ούτε γραμμικές ούτε μονοδιάστατες. Επιβεβαίωσε, τέλος, την ιστορικά προσδιορισμένη διαπίστωση ότι η συνύπαρξη πολιτισμικά διαφορετικών πληθυσμών συνεχίζει να αποτελεί μία καθημερινή, αυτονόητη και διαχρονικά βιωμένη πραγματικότητα.

Στην πληρέστερη κατανόηση της σημασίας του πολιτισμού και της σχέσης ανάμεσα στις πολιτισμικές πρακτικές και τις γεωπολιτικές αναπαραστάσεις έρχεται να συμβάλει ο τόμος *Ottoman Intimacies, Balkan Musical Realities*, με επιμελητές τους Risto Pekka Pennanen, Παναγιώτη Πούλο και Ασπασία Θεοδοσίου. Πρόκειται για μια διερεύνηση της παρουσίας του οθωμανικού παρελθόντος στη σύγχρονη και πρόσφατη βαλκανική πραγματικότητα μέσα από τη μελέτη της μουσικής. Ο τόμος αποτελείται από έντεκα κείμενα (εισαγωγή και δέκα άρθρα) οργανωμένα σε τρεις ενότητες. Η πρώτη διερευνά ιστορικά και συγχρονικά τη σχέση που διαμορφώνεται μέσα από τη μουσική ανάμεσα στους υπηκόους της Αυτοκρατορίας στη Βαλκανική χερσόνησο και στην κεντρική της διοίκηση. Εξετάζει, ακόμα, τον απόηχο και την παρακαταθήκη των μουσικών πρακτικών της οθωμανικής περιόδου στις μουσικές εκφράσεις της σύγχρονης Τουρκίας κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα ως και τα πρόσφατα χρόνια.

Η δεύτερη ενότητα μελετά τις αναπαραστάσεις του οθωμανικού παρελθόντος μέσα από εκφραστικές μορφές του πολιτισμού, όπως η όπερα και ο κινηματογράφος. Η τρίτη ενότητα εξετάζει σύγχρονες μουσικές πρακτικές και περιγράφει τη συγκρότηση διαφόρων εκδοχών μιας κοινής βαλκανικής μουσικής ταυτότητας (κάποια κείμενά της εστιάζουν στους Ρομά) με στοιχεία που θεωρείται ότι επιβιώνουν από το οθωμανικό παρελθόν.

Οι επιμελητές προσεγγίζουν τη μουσική ως κοινωνικό φαινόμενο και ως πρακτική, ως μέσο και πλαίσιο και ως παρόν και παρελθόν, και επιστρατεύουν την έννοια της οικειότητας (intimacy) για να μελετήσουν τη σχέση ανάμεσα στο παρελθόν και τις εμπειρίες της σύγχρονης βαλκανικής πραγματικότητας. Η αποστασιοποίηση από το «οπισθοδρομικό» βαλκανικό παρελθόν συνυπάρχει με την υπεράσπιση μιας κοινής βαλκανικής πολιτισμικής κληρονομιάς, με τη μνήμη να παίζει καθοριστικό ρόλο σε αυτή τη φαινομενική αντίφαση. Η διαδικασία (επαν-)οριοθέτησης των παλιών και νέων εθνικών ταυτοτήτων σε συνδυασμό με την εικόνα που η Δύση συγκροτεί για τα Βαλκάνια εντάσσουν στη συζήτηση αναπόφευκτα τις έννοιες του εξευρωπαϊσμού, του οριενταλισμού και του βαλκανισμού. Οι πολιτισμικές βαλκανικές ταυτότητες γίνονται κατανοητές ως διαδικασίες των οποίων τα όρια βρίσκονται συνεχώς σε διαπραγμάτευση και αναπροσαρμογή. Η οικειότητα διευκολύνει την αναζήτηση της συνάφειας στις διαφορετικές εκφάνσεις της πολιτισμικής βαλκανικής πραγματικότητας και την ανίχνευση στοιχείων του οθωμανικού παρελθόντος σε αυτή. Οι επιμελητές καταλήγουν ότι τα οθωμανικά στοιχεία που διαποτίζουν την καθημερινή εμπειρία των Βαλκά-